

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Δρ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Ι. ΓΟΓΓΑΚΗ*

Η σημασία των αγώνων και της νίκης διαφυλάσσεται ως εμάς μέσα από μεγάλες δημιουργικές στιγμές του λόγου και της τέχνης, με κορυφίους τον Σιμωνίδη, τον Βακχυλίδη και τον Πίνδαρο, αλλά και από ένα μεγάλο αριθμό ποιητών και μυθογράφων¹.

Η μυθολογία συνδέει την ολυμπιακή νίκη με τους ίδιους τους θεούς, οι οποίοι αγωνίστηκαν και μεταξύ τους ακόμη για τον πολυπόθητο κότινο². Μεταξύ αυτών που έχουν κερδίσει ολυμπιακές νίκες αναφέρεται ο Απόλλων, που νίκησε σε αγώνα δρόμου τον Ερμή και στην πυγμή τον Άρη³, και ο Ηρακλής στην πάλη και στο παγκράτιο⁴. Αλλά και τα ίδια τα Ολύμπια, σύμφωνα με μιά παράδοση καθιερώθηκαν από τον Δία για να γιορτάσει τη νίκη του επί του Κρόνου, με έπαθλο τη βασιλεία⁵. Το έπαθλο της βασιλείας αποτέλεσε συχνά το κίνητρο για τους αγώνες και τη νίκη⁶, η οποία γίνεται έτσι το σύμβολο επιβολής της ανώτερης και πιο ισχυρής θεότητας ή δύναμης στην κατώτερη. Η εξουσία αποτελεί επομένως το έπαθλο του καινούριου για τη νίκη του πάνω στο παλιό.

Η Νίκη, κόρη στη μυθολογία της Ωκεανίδας Στύγας και του Πάλλαντα, αδελφή του Ζήλου, του Κράτους και της Βίας⁷, είναι συμβολική θεότητα⁸ και προσωποποίηση της Ιδέας της νίκης. Η θεά Νίκη περιποιεί μεγάλη δόξα, ενώ τα επίθετα με τα οποία την κοσμούν οι κλασικοί συγγραφείς είναι αντιπροσωπευτικά της φύσης της⁹: Για τον Ησίοδο είναι *καλλίσφυρος*¹⁰, *εύδοξος* για τον Σιμωνίδη¹¹, *γλυκύδωρος* και *κυανοπλόκαμος* για τον Βακχυλίδη¹², *χρυσέα* για τον Πίνδαρο¹³, *μεγαλώνυμος* για τον Σοφοκλή¹⁴,

* Καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής, Πτυχιούχος Φιλοσοφικής Σχολής, Διδάσκουσα στο ΤΕΦΑΑ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

¹ Ένα κάποιο δείγμα αυτών αποτελεί το βιβλίο του S.G. Miller, *ARETE, Greek Sports from Ancient Sources*, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1991.

² Φιλόστρατος *Γυμν.* 45: *στέφανον δ' Απόλλωνος ή Ποσειδώνος, υπέρ ου και αυτοί γε οι θεοί μέγα ήθλησαν.*

³ Πανσ. 5.7.10.

⁴ Πανσ. 5.8.4, Φιλοστρ. *Γυμν.* 26.

⁵ Πανσ. 5.7.10, 5.7.6.

⁶ Με έπαθλο τη βασιλεία οργάνωσε στην Ολυμπία και ο Ενδυμίων τον αγώνα δρόμου: Πανσ. 5.1.4, 5.8.1 πρβ. Πανσ. 5.4.2.

⁷ Ησίοδ. *Θεογ.* 383-401, Απολλ. 1.2,5.

⁸ Για τη θεά Νίκη βλ. Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, λ. Nike (285 κε).

⁹ Για τα επίθετα της Νίκης βλ. Pauly-Wissowa (288).

¹⁰ *Θεογ.* 383.

¹¹ Σιμων. *Παλατ. Ανθολ.* 6. 213.

¹² Βακχυλ. 11.1 και 5.33 αντίστοιχα.

σεμνή για τον Ευριπίδη¹⁵, δέσποινα για τον Αριστοφάνη¹⁶, ενώ ο Βακχυλίδης και ο Ηρόδοτος την αποκαλούν πότνια¹⁷. Σύμφωνα με τον Βακχυλίδη η Νίκη:

*εν πολυχρύσῳ τ' Ολύμπῳ
Ζηνί παρισταμένα
κρίνει τέλος αθανάτοι-
σίν τε και θνατοίς αρετάς¹⁸.*

Στον Αριστοφάνη είναι αθάνατη θεά¹⁹, βοηθός και σύμμαχος στις εκστρατείες και τις μάχες²⁰, σύντροφος των ανθρώπων στα χορικά τους τραγούδια²¹, και πετάει με χρυσά φτερά²². Ως φτερωτή νέα που έχει στα χέρια στεφάνι ή κλάδο επινίκιο παριστάνεται η Νίκη και στην τέχνη²³. Ως Άπτερο Νίκη τη συναντάμε στο Ναό της στην Ακρόπολη “ως καταθείσα τα πτερά της μετά την εν Μαραθώνι μάχην”, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Αλέξανδρος Ραγκαβής²⁴. Το ξόανο της Απτέρου Νίκης *ουκ έχουσαν πτερά* κατασκεύασε ο Κάλαμις στην Ολυμπία²⁵, όπου βρίσκονταν και άλλα αγάλματα που αναπαριστούσαν την Νίκη²⁶, καθώς και βωμός της²⁷.

Η νίκη είναι μιά αξία ηθική. Το όνομά της σημαίνει ό,τι ακριβώς και στη νεοελληνική: νίκη, νίκη στη μάχη, υπερτέρηση, υπερίσχυση επί του αντιπάλου²⁸. Το ρήμα “νικάω-ώ” στη μεταβατική του έννοια σημαίνει νικώ κάποιον, καταβάλλω, και ως αμετάβατο έχω την υπεροχή, υπερτερώ²⁹. Το νικάν συνδέεται με το αριστεύειν, γιατί νικητής είναι ο άριστος, ο καλύτερος, ο ικανότερος ή ο γενναιότερος, εξού και αριστεία τα κατορθώματα του ήρωα, το έπαθλο της προσωπικής ανδρείας, κάθε μεγάλη

¹³ Ιοθμ. 2.26.

¹⁴ Αντιγ. 148.

¹⁵ Ιφ. Τ. 1497.

¹⁶ Λυσ. 317.

¹⁷ Βακχυλ. 12.5, Ηρόδ. 8.77.

¹⁸ Βακχυλ. 11.1-7.

¹⁹ Λυσ. 317.

²⁰ Αριστοφ. Ιππ. 586-590.

²¹ Ιππ. 589: *χορικών εταιίρα*.

²² Ορν. 574.

²³ Βλ. Α.Ρ. Ραγκαβή, *Λεξικόν της Ελληνικής Αρχαιολογίας*, τόμ. Β', εν Αθήναις 1891, σ. 757.

²⁴ Α.Ρ. Ραγκαβή ο.π.

²⁵ Πaus. 5.26.6, πρβ. Pauly-Wissowa (289). Πaus. 1.22.4: *Νίκη άπτερος*, πρβ. Πaus. 5.17.3: *έχουσα Νίκη πτερά*.

²⁶ Πaus. 5.10.4, 5.11.1-2, 5.17.3, 6.12.6, 6.18.1.

²⁷ Πaus. 5.14.8.

²⁸ Hofmann, *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής*, εξελλην. υπό Α. Δ. Παπανικολάου, εν Αθήναις, 1989. Ιωάνν. Σταματάκου, *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα 1994, λ. νίκη.

²⁹ Βλ. Σ. Ευστρατιάδου, *Λεξικόν της Καινής Διαθήκης*, Εν Αλεξανδρεία, 1910, λ. νικάω-ώ, νίκη.

και ηρωϊκή πράξη, όπως χρησιμοποιεί τον όρο ο Όμηρος³⁰. Ο νικητής επιτελεί ένα κατόρθωμα, έναν “άθλο”³¹. Με αυτή την έννοια ο νικητής των αγώνων ταυτίζεται με τον ήρωα της πόλης, ισοδυναμεί με τον τοπικό ήρωα, το δαίμονα-βασιλιά, αγγίζει τα όρια της τοπικής λατρείας. Το λατρευτικό αυτό στοιχείο έγινε ύμνος, παιάνας, δοξαστικό τραγούδι, επινίκιο, ωδή και χορός, και υμνήθηκε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο από τον Πίνδαρο, για τον οποίο άλλωστε οι αγωνιστικές νίκες αποτέλεσαν την αφορμή των ποιητικών του συνθέσεων³². Ο νικητής μέσα από τις Ωδές του Πινδάρου αποτελεί το κέντρο της τελετής, και κάθε “κέντρο” έχει ιερή θρησκευτική αξία γιατί εκεί συμβαίνουν ιεροφάνειες³³. Ο νικητής των αγώνων αποτελεί τον λατρευτικό ήρωα και είναι πρόσωπο ιερό³⁴.

Η ξεχωριστή αξία της Νίκης στους *ιερούς αγώνες*³⁵, την οποία επιζητούσαν και αποδέχονταν όλοι ως να επρόκειτο για δώρο θεόσταλτο, είναι στοιχείο με το οποίο δηλώνεται ιδιαίτερα η θρησκευτική φύση των αγώνων³⁶. Ο αγώνας ήταν του θεού³⁷, και η νίκη είχε επομένως θείκη διάσταση. Ο νικητής *ωλβίζετο* σύμφωνα με τον Σοφοκλή³⁸ ή κατά τον Πίνδαρο εθεωρείτο *μάκαρ*³⁹, *όλβιος* άνδρας⁴⁰, και μάλιστα τρεις φορές *όλβιος*, όπως φαίνεται από την επισημότητα της τελετής ανακήρυξης του νικητή την οποία συνόδευαν όλες οι τιμές⁴¹. Τα επίθετα, “όλβιος”,

³⁰ Πλ. ραφ. Ε', *Διομήδους αριστεία*. Βλ. Pauly-Wissowa λ. αριστεύω. Στη λέξη ‘άθλος’ και στη συγγενή της ‘αριστεία’ είναι αποκρυσταλλωμένο το ελληνικό αγωνιστικό ιδανικό, βλ. Ν. Γιαλούρη, “Οι Ολυμπιακοί αγώνες: Προέλευση, η Ιστορία τους και η επιβίωσή τους στη σύγχρονη εποχή”, *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου* με θέμα: ‘Ο θεσμός των Ολυμπιακών αγώνων’, Τελέθριον:Αθήνα 1993, σ. 70.

³¹ Για το ‘άθλον (άεθλον)’: το βραβείο του αγώνα, και ‘άθλος (άεθλος): ο αγώνας, βλ. Liddell-Scott Lexicon, Pauly-Wissowa,. Βλ. και Σ. Ευστρατιάδου, *Λεξ. Καιν. Διαθ.* λ. αθλέω-ώ.

³² Βλ. Π. Λεκατσά, *Πίνδαρος*, Αθήνα, σ. 54-6.

³³ Για τον ιερό χώρο του κέντρου, βλ. Eliade Mircea, *Πραγματεία πάνω στην Ιστορία των Θρησκειών*, μετ. Ε. Τσούτη, 1981, σ. 343 κε.

³⁴ Για τον νικητή ως ιερό πρόσωπο, βλ. Π. Λεκατσά ο.π.

³⁵ Πίνδ. Νεμ. 2.4.

³⁶ Βλ. Vernant J. - P., *Mortals and Immortals*, Princeton, New Jersey 1991, σ. 160, Π. Λεκατσά ο.π.

³⁷ Πaus. 5.10.1: *Και αγώνι τω εν Ολυμπία μέτεστιν εκ θεού*. Φιλόστρ. *Γυμν.* 45: *του θεού τον αγώνα*. Στον Ησίοδο, Θεογονία 435-439, η θεά Εκάτη είναι αυτή που δίνει τη νίκη στον αγώνα.

³⁸ Ηλ. 693.

³⁹ Πυθ. 5. 20

⁴⁰ Πυθ. 9.4.

⁴¹ Για τις τιμές στην τελετή ανακήρυξης του νικητή: Σχ. Πινδ. Πυθ. 4.426. Κατά την ανακήρυξη του νικητή αναφερόταν το όνομά του, το όνομα του πατέρα του και το όνομα της πατρίδας του, Σοφ. Ηλ. 693-695: *Αργείος μεν ανακαλούμενος, όνομα δ' Ορέστης, του το κλεινόν Ελλάδος Αγαμέμνονος στρατεύμ' αγείραντός ποτε*. Βλ. Κ. Γογγάκη, ‘Προσέγγιση των Πυθίων αγώνων δια της αγγελικής ρήσης στην “Ηλέκτρα” του Σοφοκλή’, *Λόγος και Πράξη*, 45 (1991) σ. 110-111.

“μάκαρ” και “ευδαίμων”⁴², έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο⁴³ και ταυτίζουν την νίκη με την μακαριότητα, την ευτυχία. Ο νικητής αποτελούσε τον εκλεκτό του θεού. Η νίκη του ήταν η απόδειξη πως διέθετε ξεχωριστές ικανότητες, και πως είχε την θεϊκή ευλογία και σφραγίδα. Η πίστη πως η νίκη ανήκε στον ίδιο το θεό, επισφραγίζεται και από το γεγονός πως το στεφάνι της νίκης κατέθεταν οι ίδιοι οι νικητές στον τοίχο του ναού του θεού, ως προσφορά σ’ αυτόν⁴⁴. Η τιμή της νίκης προερχόταν από το θεό⁴⁵ και σε αυτόν επέστρεφε⁴⁶.

Η καλλιστέφανος ελαία⁴⁷ άλλωστε των Ολυμπιονικών⁴⁹ όπως επίσης και η δάφνη, με την οποία στεφανώνονταν οι νικητές των Πυθίων αγώνων⁴⁸, ήταν επιβιώσεις της λατρείας του δέντρου⁴⁹ ή και των ιερών λατρευτικών προσφορών⁵⁰. Επομένως αποτελούσαν φυτικές ιεροφάνειες⁵¹ και εξέφραζαν την θρησκευτική και ηθική αξία του εξαγνισμού⁵². Έτσι ο αθλητής από τη στιγμή που φορούσε το στεφάνι της νίκης εξαγνιζόταν ο ίδιος. Το στεφάνι στο κεφάλι του αποτελούσε την απόδειξη του καθαρμού και της αγνότητάς του. Είχε αποκτήσει δηλαδή την ικανότητα της επικοινωνίας με το θεό.

Ο στέφανος εκ κοτίνου, όπως και τα άλλα έπαθλα των ιερών αγώνων⁵³, αποτελούσαν σημεία της νίκης αλλά η δόξα που τα συνόδευε άξιζε τα πάντα για τους αθλητές⁵⁴. Ο νικητής που κρατούσε το αγλαόν γέρας⁵⁵, όπως το

⁴² Πίνδ. Πυθ. 10.22, Πανσ. 6.7.3.

⁴³ Βλ. Σ. Ευστρατιάδου, *Λεξ. Καιν. Διαθ.*, λ. μακαρίζω, μακάριος, Γ. Ζηκίδου, *Λεξικόν Ορθογραφικόν*, Αθήναι 1969, λ. ευδαιμονέω-ώ, ευδαιμονία, ευδαίμων, μάκαρ, μακαρίζω, μακάριος, μακαριότης, μακάρων νήσοι, όλβιος, όλβος.

⁴⁴ Έτσι ακριβώς έκανε και ο ίδιος ο θεός Απόλλων όταν επέστρεψε από τα Τέμπη καθαρισμένος στους Δελφούς, Αιλιανός *Ποικ. Ιστ.* 3.1.

⁴⁵ Πίνδ. Ολ. 8.83-83, Πυθ. 8.64 κε, 10.10-12, Νεμ. 3.65, 6.13.

⁴⁶ Παλαιότερα, όταν το έπαθλο των νικητών ήταν χάλκινοι τρίποδες, δεν έπρεπε να τους παίρνουν οι αθλητές από το ιερό, αλλά να τους αφιερώνουν στο θεό. Ένας Αλικαρνασσεύς που περιφρόνησε το νόμο αυτό τιμωρήθηκε με τον αποκλεισμό της πόλης του από το ιερό: Ηρόδ. 1.144.

⁴⁷ Πανσ. 5.15.3.

⁴⁸ Αιλ. ο.π.

⁴⁹ Βλ. *Eliade* σ. 265.

⁵⁰ Ο Ηρακλής, ο οποίος πρώτος *εξ άμιλλαν δρόμου νικήσαντα κλάδω στεφανώσαι κοτίνου*, μετέφερε την αγριελιά στην Ολυμπία από τη γη των Υπερβόρων: Πανσ. 5.7.7. Το στοιχείο αυτό συνδέει την ελιά με την μυθική χώρα των Υπερβόρων και τις ιερές λατρευτικές προσφορές τους.

⁵¹ Για τις φυτικές ιεροφάνειες βλ. *Eliade* σ. 27 κε, 252 κε.

⁵² Για την ιερή δάφνη του εξαγνισμού του Απόλλωνα, βλ. Farnell L.R., *The Cults of the Greek States*, vol. 4, Oxford 1907, σ. 293-295, Nilsson M.P., *Griechische Feste*, Leipzig 1906, σ. 157, Halliday W.R., *The Greek Questions of Plutarch*, Oxford, 1928, σ. 68-70.

⁵³ Λουκ. *Ανάχ.* 9: *Ολυμπίασι μεν στέφανος εκ κοτίνου, Ισθμοί δε εκ πίτυος, εν Νεμέα δε σελίνων πεπλεγμένος, Πυθοί δε μήλα των ιερών του θεού.*

⁵⁴ Λουκ. ο.π.

⁵⁵ Ολ. 8.11.

ονομάζει ο Πίνδαρος ή το πάντιμον γέρας⁵⁶, όπως το αποκαλεί ο Σοφοκλής, *ωλβίζετο*⁵⁷ από τους θεατές, τον μακάριζαν όλοι, ενώ είναι αδύνατο να μεταφέρει κανείς την *ηδονή των εκεί δρωμένων*⁵⁸. Την απόλαυση αυτή όπως υποστηρίζει ο Σόλων στον Λουκιανό, θα την ένοιωθε κανείς αν καθόταν ο ίδιος ανάμεσα στους θεατές, και έβλεπε *αρετάς ανδρών και κάλλη σωματών και ευεξίας θαυμαστάς και εμπειρίας δεινάς και ισχύν άμαχον και τόλμαν και φιλοτιμίαν και γνώμας αηττήτους και σπουδήν άλεκτον υπέρ της νίκης*⁵⁹. Θαύμαζε όλα αυτά *τοσούτο πλήθος ανθρώπων*⁶⁰ χωρίς να σταματά επαιμών και *επιβοών και επικροτών*⁶¹. Ο νικητής όπως γράφει ο Πίνδαρος *διήρχετο κύκλον όσσα βοά, ωραιός εών και καλός κάλλιστα τε ρέζαις*⁶², έμπλεος δόξας με άλλα λόγια έκανε το γύρο του θριάμβου. Η τελετή της στέψης μέσα στις επευφημίες αποτελεί την στιγμή αποθέωσης του νικητή, ο οποίος θεωρείται ίσος με το θεό: *τον δε και νικήσαντα αυτών ισόθεον νομίζομεν*⁶³. Ο Φιλόστρατος και ο Δίων Χρυσόστομος περιγράφουν σκηνές ενθουσιαστικών εκδηλώσεων του πλήθους, όπου όλη η Ελλάδα βρίσκεται στις κερκίδες γιορτάζοντας την νίκη⁶⁴. Ο Πausανίας αναφέρει τις τιμές στον Διαγόρα από το συγκεντρωμένο πλήθος όταν οι γιοί του νικητές τον περιέφεραν ανάμεσά του, ενώ οι θεατές τον έρραιναν με λουλούδια και τον ονόμαζαν “ευδαίμονα” για τα παιδιά του⁶⁵. Ο Κλεομήδης *έκφρων εγένετο υπό της λύπης* όταν οι ελλανοδίκες του αφαίρεσαν τη νίκη⁶⁶. Και ο Αρριχίων προτίμησε να πεθάνει τη στιγμή που πραγματοποιεί τη νίκη του, αφού παίρνει το στεφάνι της νίκης⁶⁷.

Ο νικητής, όπως φαίνεται και στις Ωδές με τις οποίες τον υμνούσε ο Πίνδαρος⁶⁸, άγγιζε τα όρια του θεϊκού ήρωα. Ο θρίαμβός του στη μορφή του τελετουργικού σενάριου, δηλαδή του αγώνα, προέκτεινε το έργο το οποίο είχε επιτευχθεί από τον ήρωα και τους θεούς, και ανύψωνε τον άνθρωπο στο

⁵⁶ Ηλ. 687, Αισχ. *Ικέτ.* 986: *τίμιον γέρας*

⁵⁷ Ηλ. 693.

⁵⁸ Λουκ. *Ανάχ.* 12.

⁵⁹ Λουκ. ο.π.

⁶⁰ Λουκ. *Ανάχ.* 10.

⁶¹ Λουκ. *Ανάχ.* 12.

⁶² Ολ. 9.93-94.

⁶³ Λουκ. *Ανάχ.* 10.

⁶⁴ Φιλόστρ. *Εικ.* Β', 6.2, Δίων Χρυσόστ. *Λόγ.* 9.14.

⁶⁵ Πaus. 6.7.3: *Ευδαίμων ο Διαγόρας και 'ευδαίμονα' επί τοις παισί καλούμενον.*

⁶⁶ Πaus. 6.9.6.

⁶⁷ Πaus. 8.40.1-5 (Αρραχίων), Φιλόστρ. *Εικόν.* Β', 6.1-2 (Αρριχίων): Η νίκη του είναι ακόμη πιο μεγάλη, από τη στιγμή που με θυσία της ζωής του κατέκτησε τον Ολυμπιακό χώρο και αναχωρεί για τη Γη των Μακάρων παίρνοντας μαζί του και την δοξασμένη Ολυμπιακή άμμο. Η αναπαράσταση του Αρραχίωνα στην τέχνη τον απεικονίζει στην μεγάλη στιγμή της νίκης, με το μείδισμα των νικητών, Φιλόστρ. 6.5.

⁶⁸ Πινδ. Ολυμπ. 5.27. Πυθ. 8.5, 9.1-4, 10.38-39. Ισθμ. 5.7-10.

επίπεδο του θείου⁶⁹. Η ιερότητα αυτή του νικητή συνδέεται με την αρχαιότερη λειτουργία των αγώνων που, ξεκινώντας από αγωνίσματα των μυητικών τελετών της Ενήβωσης, συγκεντρώνονταν στην ανάδειξη του ‘‘Εποχικού Βασιλιά’’, που ενσάρκωνε το πνεύμα του χρόνου, τον δαίμονα ενιαυτόν στην τοπική του μορφή⁷⁰. Μας το θυμίζουν η Στέψη του Νικητή και ο *κώμος* του που συνεχίζεται στην επιστροφή στην πατρίδα του, τα οποία αντλούν την καταγωγή τους από την αποθεωτική στέψη των αρχαίων βασιλέων⁷¹. Και επειδή η αγιότητα ζει πολύ παραπέρα από τους καιρούς και τις ιδέες που τη γέννησαν, η ιερότητα του αρχαίου εποχικού βασιλιά ακολουθεί τον νικητή των Ιερών Αγώνων ίσαμε το φως των κλασικών χρόνων⁷².

Η νίκη, όπως αναφέρει ο Vernant⁷³, καθαγίαζε το νικητή στην πλήρη έννοια της λέξης. Προσέδιδε στο πρόσωπό του ιερό γόητρο. Έκφραζε την ισορροπία της αιώνιας πάλης του πνεύματος και της ύλης. Ταυτόχρονα ήταν η απόδειξη πως η πόλη είχε επιτύχει το ιδανικό της, τη διάπλαση του τέλειου νέου⁷⁴, κάτι το οποίο αποτελούσε την πιο ευτυχή εγγύηση για το παρόν και το μέλλον της πολιτείας. Η νίκη ήταν η επιβράβευση της σωστής πόλης, δημιούργημα της οποίας ήταν ο νικητής⁷⁵. Αυτή είναι η αντίληψη της κλασικής κοινωνίας, ότι δηλαδή όλοι οι πολίτες ανήκουν στην πόλη αφού ο καθένας είναι μέρος της, όπως εκφράστηκε και από τον Αριστοτέλη⁷⁶. Γι’ αυτό η νίκη αντανακλάται στην πόλη καταγωγής του, με την οποία ο αθλητής τη μοιραζόταν⁷⁷.

Η αναφορά του ονόματος της πόλης του νικητή κατά την ανακήρυξή του αποτελούσε γι’ αυτήν -μεγάλη τιμή και σημάδι τύχης. Η πόλη αυτή αφού επέτυχε τέτοιες νίκες, και στο εξής θα είναι ένδοξη για τα στεφάνια της νίκης, και ονομαστή για τις ευωχίες των νικητών και τα γλυκύφωνα άσματα, αναφέρει ο Πίνδαρος⁷⁸. Ο αθλητής που επιστρέφει νικητής *ελθόντα κοσμήσαι θεόδματον πόλιν* σύμφωνα με τον Βακχυλίδη ή κατά τον Πίνδαρο αποτελεί τον *κόσμον*, το κόσμημα της πόλης⁷⁹. Και επειδή η τιμή της νίκης

⁶⁹ Βλ. Vernant σ. 16.

⁷⁰ Λεκατσά, σ. 55.

⁷¹ Ο *κώμος* σύμφωνα με τον Λεκατσά είναι του ίδιου ιεροτελεστικού τύπου με τον ρωμαϊκό *θρίαμβον*, βλ. ο.π.

⁷² Λεκατσά ο.π.

⁷³ Vernant σ. 160.

⁷⁴ Πλάτ. *Νόμ.* 795 d-e, 796 d, *Κρίτ.* 50d, Αριστοτ. *Πολιτ.* 1337 b-1338 a, Πλουτ. *Περί Παίδων Αγωγής* 11.

⁷⁵ Πλάτ. *Νόμ.* 804 d.

⁷⁶ Αριστ. *Πολιτ.* 1337 a: *άμα δέ ουδέ χρή νομίζειν αυτόν αυτού τινά είναι των πολιτών, αλλά πάντας της πόλεως, μόριον γάρ έκαστος της πόλεως.*

⁷⁷ Θουκ. *Ιστ.* 6.3, Σοφ. *Ηλ.* 693-695.

⁷⁸ Πυθ. 1.36-37.

⁷⁹ Βακχ. 12.7. Πίνδ. Νεμ. 2.8: *κόσμον Αθήναις.*

ήταν αναγνωρισμένη από το κοινωνικό σύνολο⁸⁰, η πόλη δεχόταν τον ήρωα-νικητή με δημόσιες τιμές οι οποίες έφταναν κάποτε στα όρια του θρύλου⁸¹. Οι νικητές εισήλυναν⁸² από ρήγμα του τείχους, το γκρέμισμα του οποίου σήμαινε όπως αναφέρει ο Πλούταρχος *ως ου μέγα πόλει τειχών όφελος άνδρας εχούση μάχεσθαι δυναμένους και νικάν*⁸³. Ο ίδιος παραδίδει ότι στους Σπαρτιάτες ο βασιλιάς προχωρούσε κατά των εχθρών στη μάχη *έχων μεθ' εαυτόν στεφανίτην αγώνα νενικηκότα*⁸⁴. Γι' αυτό κάποτε που έγινε απόπειρα δωροδοκίας Σπαρτιάτη Ολυμπιονίκη αυτός αρνήθηκε τα χρήματα λέγοντας ότι αυτό που κέρδισε από τη νίκη ήταν ότι *προ του βασιλέως τεταγμένος μαχούμαι τοις πολεμίσις*⁸⁵.

Εκτός από το γκρέμισμα των τειχών, στην Αθήνα ως δείγμα ευγνωμοσύνης της πόλης οι Ολυμπιονίκες σιτίζονταν δωρεάν στο Πρυτανείο⁸⁶, τιμή την οποία ζητά και ο Σωκράτης από τους δικαστές για όσα έκανε για την πόλη⁸⁷, ενώ ο Σόλων καθόρισε πίο υλιστική τιμή, χρηματικό ποσό για τους Ολυμπιονίκες και ανάλογο για τους νικητές των άλλων αγώνων⁸⁸. Η κατασκευή των ανδριάντων επίσης, τους οποίους τιμούσαν ιδιαίτερα, επιβίωση ίσως όπως αναφέρει και ο Πausanias της εποχής της πετρολατρείας⁸⁹, ήταν ένα ακόμη δείγμα της λατρείας των νικητών⁹⁰. Μερικές φορές μάλιστα θεωρούσαν πως και νοσήματά τε αυτόν *ιώμενον*, ότι είχαν επομένως θεραπευτικές ιδιότητες ή ακόμη, όπως έκαναν οι Θάσιοι στο άγαλμα του Θεαγένους, *νομίζουσιν άτε θεώ θύειν*⁹¹, θυσίαζαν δηλαδή σαν σε θεό. Κάτι αντίστοιχο έγινε και στη Σπάρτη όπως μας

⁸⁰ Οι συμπολίτες αλλά και οι ξένοι τιμούν τον νικητή: Πίνδ. Ολ. 7.90, Νεμ. 2.24-25, Ισθμ. 1.51, 3.1-3.

⁸¹ Για τη σημασία της νίκης και τις τιμές των νικητών: Πaus. 6.7.4-5. Βλ. και Ιστ. Ελλην. Έθν., Εκδ. τόμ. 2, σ. 497. Ε. Παυλίνη, *Ιστορία Γυμναστικής*, σ. 18-24. Φωτιάδη, "Η Ηθική σημασία των αρχαίων Αγώνων", Ελλην. Δημιουργία 120 (1953) 158, Γιαννάκη, *Αρχαιογνωσία - Φιλοσοφία Αγωνιστικής*, Αθήνα 1979, σ. 36-46, 56-61, Ι. Μουρατίδη, *Ιστορία Φυσική Αγωγής*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 269-275.

⁸² *Και το τοις νικηφόροις εισελαύνουσιν των τειχών*, Πλουτ. Ηθ. 639 Ε, εξού και 'εισελαστικοί' οι αγώνες. Βλ. και Plinius, Epist. 10.119, 10.120.

⁸³ Πλουτ. ο.π.

⁸⁴ Πλουτ. Ανκ. 22.

⁸⁵ Πλουτ. ο.π.

⁸⁶ Inscriptiones Graecae I² 77.11-17. Για το συσσίτιο δημοσία δαπάνη και τις άλλες τιμές του νικητή εκφράζουν την απαρέσκειά τους ο Ξενοφάνης, απόσπ. 2 και ο Ευριπίδης, *Αυτόλυκος*, απόσπ. 282 Ν.

⁸⁷ Πλάτ. Απολ. Σωκρ. 26: *πολύγε μάλλον ή ει τις υμών ίππω ή ξυνοριδι ή ζεύγει νενίκηκεν Ολυμπίασιν*.

⁸⁸ Πλουτ. Σόλ. 23, Διογ. Λαέρτ. Σολ. 55.

⁸⁹ Πaus. 7.22.4.

⁹⁰ Για τους ανδριάντες των νικητών: Πaus. 5.2.5, 5.12.5, 6.1.1 κε.

⁹¹ Πaus. 6.11.6,8-9. Λουκ. Θεών εκκλησ. 12.

πληροφορεί ο Πausανίας, όπου θεοποίησαν τον Ολυμπιονίκη τους Ιπποσθένη, του έκτισαν ναό και τον λάτρευαν ως Ποσειδώνα⁹².

Τη μεγάλη χαρά της νίκης ο αθλητής μοιραζόταν και με τους οικείους του⁹³, οι οποίοι παρακολουθούσαν από κοντά τους αγώνες ενθαρρύνοντας το παιδί τους⁹⁴ ή γιόρταζαν τη χαρά της νίκης μαζί του⁹⁵. Εξ αιτίας του ονείρου της μητέρας του, που είδε ότι κρατούσε στην αγκαλιά της το γιό της στεφανωμένο, ο Δεινόλοχος ασκήθηκε για να συμμετάσχει στους αγώνες, όπου και ενίκησε στο δρόμο παιδών⁹⁶. Ο Αιγινήτης Ταυροσθένης έστειλε το μήνυμα της νίκης στους ευτυχείς γονείς του με περιστέρι με πορφύρα ή το μήνυμα έφτασε υπό φάσματος⁹⁷. Η λάμψη του Ολυμπιονίκη έφτανε πέρα από τα όρια της πατρίδας του⁹⁸ και η λαμπρή του φήμη ακολουθούσε αυτόν και το γένος του εφ' όρου ζωής. Γι' αυτό και η Καλλιπάτειρα όταν θέλησε να μπει μεταμφιεσμένη *ανδρί γυμναστή* στο στίβο για να ενισχύσει στον αγώνα το γιό της, έμεινε ατιμώρητη από τους ελλανοδίκες για την παράβασή της, τιμώντας έτσι τον πατέρα της, τα' αδέρφια της και το γιό της γιατί ήταν όλοι ολυμπιονίκες⁹⁹. Εχθρός των Αθηναίων ο Ρόδιος Ολυμπιονίκης Δωριεύς, όταν μετά τη ναυμαχία με τους Αθηναίους συνελήφθη αιχμάλωτος, αντί αυτοί να τον τιμωρήσουν τον ελευθέρωσαν *άνδρα ούτω μέγαν και δόξης ες τοσούτον ήκοντα εθεάσαντο εν σχήματι αιχμαλώτου*¹⁰⁰.

Πουθενά αλλού ωστόσο ο ολυμπιακός νικητής δεν υμνήθηκε περισσότερο από το επινίκιο, τον εγκωμιαστικό ύμνο του νικητή των αγώνων, χάρη στο οποίο συνδέθηκε το αθλητικό γεγονός με την υψηλή τέχνη¹⁰¹. Η χορική λυρική ποίηση με τον Σιμωνίδη, τον Πίνδαρο και τον Βακχυλίδη, υμνώντας το δοξασμένο στεφάνι του νικητή, αποτυπώνει το πρότυπο του κλασικού αθλητή στη λογοτεχνία. Ο Επίνικος, ιδιαίτερα στον Πίνδαρο, που τελειοποιεί την Ωδή στη Νίκη¹⁰² και εκφράζει σύμφωνα με τον Gardiner το αθλητικό ιδεώδες¹⁰³, ανύψωσε το σημαντικό γεγονός της νίκης ως τον κόσμο των αξιών, ο οποίος γίνεται φανερός στον τομέα των

⁹² Πaus. 3.15.7.

⁹³ Πaus. 5.6.8, 6.7.3, Φιλόστρ. *Γυμν.* 17.

⁹⁴ Πaus. 6.10.2.

⁹⁵ Πaus. 6.7.3, Φιλόστρ. ο.π.

⁹⁶ Πaus. 6.1.5.

⁹⁷ *Αιλ Ποικ. Ιστ.* 9.2, πρβ. Πaus. 6.9.3.

⁹⁸ Ηρόδ. *Ιστ.* 3.137: *του γάρ δή παλαιστέω Μίλωνος ήν ούνομα πολλόν παρά βασιλεί (Δαρείου).*

⁹⁹ Πaus. 5.6.7-8, 6.7.2, Φιλόστρ. ο.π.

¹⁰⁰ Ξενοφ. *Ελλην.* 1.5.19, Πaus. 6.7.4-5.

¹⁰¹ Albin Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μετ. Α. Γ. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 277.

¹⁰² Harrison J. E., *Themis. A Study of the social origins of Greek Religion*, London 1963, σ. 257.

¹⁰³ Gardiner E.N., *Athletics of the Ancient World*, Oxford 1930 (α'), σ. 68-71.

θεών, στον ηρωϊκό μύθο, στην ηθική τάξη, αλλά και στον ίδιο τον ποιητή¹⁰⁴. Στον Πίνδαρο η επιτυχία του νικητή οφείλεται στην έμφυτη αρετή¹⁰⁵ και στην ευλογία των θεών¹⁰⁶ και η νίκη ισοδυναμεί με το μεγάλο αγαθό, την ευτυχία¹⁰⁷. Για τον Πίνδαρο η νίκη αποτελεί την λαμπρότερη δόξα¹⁰⁸, η οποία αναδεικνύει και δοξάζει την πόλη¹⁰⁹ και τιμά το γένος του νικητή¹¹⁰. Και με τη συμβολή του ποιητή η νίκη αποκτάει διάρκεια, γιατί χάρη στον ύμνο γίνεται ο νικητής δεκτός στον κόσμο του υψηλού και του άφθαρτου¹¹¹.

Η περιγραφή από τον Σοφοκλή της αρματοδρομίας στην οποία ο Ορέστης βρίσκει ηρωϊκό θάνατο αναζητώντας τη νίκη, θα διασώσει τους αγώνες και στην αρχαία τραγωδία¹¹². Στη διήγηση αυτή ο Σοφοκλής, που χρησιμοποιεί ως υπόδειγμα την αντίστοιχη περιγραφή της αρματοδρομίας του Ομήρου στα *επί Πατρόκλω άθλα*¹¹³, θεωρεί πως πίο τιμητικός θάνατος είναι ο θάνατος για τη νίκη των *Δελφικών άθλων*¹¹⁴. Και ο Ευριπίδης που όπως ο Ξενοφάνης και ο Ισοκράτης επικρίνει τις τιμές των αθλητών¹¹⁵, κλείνοντας την Ιφιγένεια εν Ταύροις επικαλείται τη Νίκη ως αρωγό σε μιας άλλης μορφής άμιλλα, τους δραματικούς αγώνες¹¹⁶:

*Ω μέγα σεμνή Νίκη, τον εμόν
βίοτον κατέχοις
και μή λήγοις στεφανούσα.*

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η νίκη, που αποτελούσε τον βαθύτερο πόθο του νικητή των κλασικών χρόνων¹¹⁷, των μετουσίωσε από κοινό θνητό σε θεϊκό ήρωα, γιατί είχε θεϊκή αιτία¹¹⁸. Με αυτήν ο αθλητής αναδείκνυε την αξία της πόλης του και δικαίωνε το γένος καταγωγής του. Η *εύδοξος*¹¹⁹ νίκη καθιστούσε τον αθλητή ωφέλιμο σε ειρήνη και σε πόλεμο¹²⁰,

¹⁰⁴ Lesky σ. 297.

¹⁰⁵ Ολ. 2.7, Πυθ. 10.13, Νεμ. 2.6-7, 3.40, 6.15-16, Ισθμ. 1.40.

¹⁰⁶ Ολ. 6.8, 8.14, 8.83-84, Πυθ. 5.25, 8.64-65, 10.10-12, Ισθμ. 3.4, 5.11, 6.10-13.

¹⁰⁷ Ολ. 1.95-98, Πυθ. 5.20, 8.88-92, 9.4, 11.45.

¹⁰⁸ Ολ. 8.10-11, 9.94, Πυθ. 11.45-48, Ισθμ. 7.26.

¹⁰⁹ Ολ. 2.7: *ορθόπολιν*, 5.9, 8.20, Πυθ. 1.36-38, 8.38, 9.69-75, Νεμ. 2.8, 3.66-69, 4.8, 9.12, 11.20-21.

¹¹⁰ Ολ. 2.51-52, 5.9, 7.91, Πυθ. 6.15, 8.65, 11.13, Νεμ. 6.60-61, Ισθμ. 3.14.

¹¹¹ Ολ. 1.8-9, 7.7-10, 7.88, 8.54, Πυθ. 5.106-107, 6.7-18, 10.22-25, Νεμ. 3.7 κε, 3. 29, 7.12-13, 9.6-7, 9.54-55. Βλ. και Lesky σ. 298.

¹¹² Βλ. Κ. Γογγάκη ο.π., σ. 106-116.

¹¹³ Ιλ. Ψ 287-533.

¹¹⁴ Σολ. Ηλ. 673-763.

¹¹⁵ Ξενοφάν. Απόσπ, 2D (παράδ. Αθήν. Δειπνοσοφ. 10,413f-414c), Ευριπ. Αυτόλ. Απόσπ, 282 Nauck (παράδ. Αθήν. ο.π. 10,413c-f), Ισοκρ. Πανηγ. 1-2, προβ. Λουκ. Ανάχ. 1-8.

¹¹⁶ Ιφ. Τ. 1497-1499.

¹¹⁷ Πίνδ. Ολ. 8.5-6, Ισθμ. 5.7: *ποθεινόν κλέος*, Ολ. 8.64.

¹¹⁸ Πίνδ. Πυθ. 5.25: *παντί μεν θεόν αίτιον υπερτιθέμεν*.

¹¹⁹ Πίνδ. Πυθ. 6.17. Διόδ. Σικελ. Βιβλιοθ. Ιστ. 17.100: *ταις επιφενεστάταις νίκαις*.

¹²⁰ Πλάτ. Νόμ. 796 d: *ούτοι γαρ και εν ειρήνη και κατά πόλεμον χρήσιμοι εις τε πολιτείαν και ιδίους οίκους*. Πλουτ. Περί Παίδ. Αγωγ. 11.

αποτελούσε την απόδειξη της προσωπικής του επιτυχίας και την αφετηρία για τον έπαινο και τη δόξα. Οι επευφημίες, τα εγκώμια, ο ιερός κόμος του Ολυμπιονίκη¹²¹, η τελετή αποθέωσής του, αποτελούσαν την επιβεβαίωση ότι μόλις είχε γεννηθεί ένας καινούριος θεός. Επιπλέον η χαρά που ακολουθεί τη νίκη¹²², οι ύμνοι που του έψαλλαν, η ενθουσιαστική πομπή¹²³, η μέθη του πλήθους, εκφράζουν τη βαθειά ανάγκη του ανθρώπου και της κοινωνίας για μέθεξη, την ανάγκη ταύτισης με το νικητή, και μέσω αυτής την επικοινωνία με το θείο. Με αυτόν τον τρόπο επομένως εκφραζόταν και ο βαθύς θαυμασμός του ανθρώπου στην ικανότητά του να ξεπεράσει τα φυσικά του όρια και να φτάσει στο έπακρο διά των ιδίων του αρετών, όπως λέει και ο ποιητής¹²⁴, κάτι δηλαδή που προσεγγίζει τα όρια της τέχνης ή ακόμη και τα όρια του θεού. Η νίκη στους μεγάλους αγώνες αποτελούσε το αποκορύφωμα κάθε δόξας λέει ο Πίνδαρος:

*έστι δ' εν ευτυχία
πανδοξίας άκρον*¹²⁵.

Ο Ολυμπιακός αγώνας ήταν επομένως αγώνας *αρετής*¹²⁶, γιατί η Ολυμπιακή νίκη μπορούσε να αποκτηθεί *ου χρήμασιν, αλλά ωκότητι των ποδών και υπό ισχύος σώματος*¹²⁷. Εκεί, στην Ολυμπία όπου αμιλλάται η ταχύτητα των ποδών και η άκαμπτη ακμή της ισχύος, αναφέρει ο Πίνδαρος, ο νικητής σε όλη την υπόλοιπη ζωή του κερδίζει γλυκειά ευτυχία:

*ίνα ταχυτάς ποδών ερίζεται
ακμαί τα' ισχύος θρασύπονοι.
ο νικών δε λοιπόν αμφί βίοτον
έχει μελιτόεσσαν ευδιαν*¹²⁸.

Και εάν έχει κανείς αληθινή ευτυχία και έχει και τον έπαινο των άλλων, λέει ο ίδιος, έχει τα πάντα. Ας μη ζητήσει να γίνει θεός: *μη ματεύση θεός γενέσθαι*¹²⁹.

¹²¹ Πίνδ. Ολ. 4.10-12, 8.10.

¹²² Πίνδ. Νεμ. 4.1 κε, Ισθμ. 3.10, 5.54-55.

¹²³ Πίνδ. Ολ. 8.10.

¹²⁴ Πίνδ. Ολ. 3.43-44.

¹²⁵ Νεμ. 1.10-11.

¹²⁶ Πaus. 5.21.7: *τον Ολυμπίασιν αγώνα αρετής είναι και ου χρημάτων.*

¹²⁷ Πaus. 5.21.4.

¹²⁸ Ολ. 1.95-98.

¹²⁹ Ολ.5.25-27, Ισθμ. 5.14.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Title: The meaning of the Olympic victory in classical antiquity

Δρ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΓΟΓΓΑΚΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αυτή ερευνά το νόημα της Ολυμπιακής νίκης, όπως αυτό απορρέει από τα κλασικά κείμενα. Η νίκη στην κλασική αρχαιότητα αποτελεί αρετή, γιά την οποία ο νικητής δικαιούται τον έπαινο και τη δόξα. Η νίκη είναι η απόδειξη της εύνοιας του θεού και έχει επομένως διάσταση θείκη. Ταυτόχρονα αποτελεί την απόδειξη της εκπλήρωσης του ιδανικού της πόλης, της διάπλασης δηλαδή του τέλειου νέου. Η τελετή της στέψης και ο κόμος του νικητή που συνεχίζεται ως την επάνοδό του στην πατρίδα, θυμίζουν την αποθεωτική στέψη του αρχαίου βασιλιά που ενσάρκωνε τον "ενιαυτό δαίμονα" στην τοπική του μορφή. Το στεφάνι της στέψης αντίστοιχα εκφράζει την θρησκευτική και ηθική αξία του εξαγνισμού που μεταδίδεται στον αθλητή διά της νίκης. Ο νικητής στην κλασική αρχαιότητα αποτελεί το κέντρο της τελετής και ως "κέντρο" έχει αξία θρησκευτική. Η νίκη τον καθαγιάζει, τον ανυψώνει σε επίπεδα θεϊκού ήρωα και τον μετατρέπει σε αντικείμενο λατρείας. Τα επίθετα που του αποδίδονται όπως "όλβιος", "μάκαρ", "ευδαίμων" είναι δηλωτικά της θρησκευτικής αξίας της νίκης και ταυτίζουν αυτήν με την ίδια την ευτυχία. Το νόημα της αγωνιστικής νίκης επομένως είναι η εξύψωση και μιας μορφής θεοποίηση του ήρωα - νικητή στην αρχαιότητα.